

KRÓNKA

SZABÓ PÉTER

GAZDASÁG, TÁRSADALOM, POLITIKA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Fiatál történészek előadásorozata, Budapest, 1986. május 14—15.

1986. május 14-én és 15-én a MTA Történettudományi Intézetének Legújabbkori Osztálya rendezésében kétnapos konferenciára került sor a Történettudományi Intézet tanácstermében.

A konferencia előadói zömmel a fiatal történészmunkatársak közül kerültek ki. Többségükben a Történettudományi Intézet ösztöndíjasai, segédmunkatársai, kisebb hányaduk felsőoktatási intézmények és egyéb tudományos intézetek fiatal munkatársa, oktatója. (Sajnos nem mindig közölték külön az egyes fiatal történészek munkahelyét.)

A kétnapos tanácskozás megrendezésére abból a nemes célból került sor, hogy a fiatal kutatók üljenek össze és vitassák meg — mintegy saját erőfelmérés gyanánt — az újonnan feltárt kutatási eredményeiket. A fiatalok figyelmé főleg a két világháború közti Magyarország történetének még megválaszolatlanul, feltáratlanul hagyott problémái felé irányult. Az előadások kevés kivétellel jól összeállítottak, de az idő hiányában sokszor nem teljesen kifejtethetők, hasznos és figyelemre méltó előadások voltak.

A konferencia első napján hat gazdaságtörténeti és hat társadalomtörténeti előadást hallottunk.

Az egyes gazdaságtörténeti értekezések időben szorosan kapcsolódtak egymáshoz. Elsőként *Péteri György* beszélt az első világháború és a forradalmak utáni magyar kormányok alkalmazkodási gazdaság- és pénzügypolitikájáról, valamint a folyó fizetési mérlegek egyensúlyhiányának helyreállítására irányuló kísérleteiről. Előadása végén megállapította, hogy ez a kényszer-gazdaságpolitika hosszabb távon súlyos helyzetet eredményezett a magyar gazdaságban és ismertette az ideálisnak tűnő gazdasági modell működésének feltételeit.

Ezt követően *Pogány Ágnes* vázolta fel az Osztrák-Magyar Bank jogutódjaként 1921. augusztus 1-én megalakult Magyar Állami

Jegyintézet történetét és működését. Ennek az első önálló magyar jegybanknak az életre hívása — ahogy az előadásból megtudhattuk — szerves része volt a Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter által kigondolt stabilizációs politikának. Az elmondottak összegezeként *Pogány Ágnes* megjegyezte, hogy a bank a pénzügyi stabilizáció kialakítása céljából indult és idővel, az 1920-as évek második felében, a korlátlan pénzteremtés eszköze lett.

Ferber Katalin az 1929—32-es nagy gazdasági válság hatására Magyarországon 1931-ben bevezetett kötött devizagazdálkodás problémáiról, vitáiról és külföldi visszhangjáról beszélt. Megállapította, hogy az az intézkedés (az ún. transzfermoratórium), amellyel a magyar állam a külföldi hitelezőinek megtagadta a fizetéseket és a magánosoknak is megtiltotta azokat, nagy jelentőségű volt. Mint utalt is rá, számos magyarországi tőkés vállalat ennek köszönhető, hogy megmenekült a csődtől.

Pécsi Vera előadásában — amely mellelleg rendszerezetlensége miatt több kívánnivalót hagyott maga után — *Sir William Wood* brit politikus *Bethlen István* és *Kállay Miklós* miniszterelnökökkel folytatott levelezéséről kaphattunk érdekes információkat. A magyar politikai vezetés hosszú időn át *Woodon* keresztül tartotta az angol pénzügyi körökkel a kapcsolatot, ezért levelei újabb adalékkal szolgáltak a magyar-angol gazdasági együttműködés történetéhez.

A „száraz” gazdaságtörténeti előadások menetébe új szint vitt *Kövér György* élvezetes (jó humorú) tanulmánya *Krausz Simon* (1873—1938) magánbankár és nagy mecénás „tündökléséről és bukásáról.” *Kövér György* előadásában hangsúlyozta, hogy az 1920-as évek magyar gazdaságának inflációs világa kitűnő terepnek bizonyult a bankintézetek és egyéb finanszírozó társaságok létrejöttéhez.

A gazdaságtörténeti „szimpózium” végén

egy szintén figyelemre érdemes előadást hallhattunk *Lengyel A. Lászlótól*. Két magyar közgazdász-életutató ismeretettét az 1930-as évek Magyarországából. Nevezetesen Varga István (1897—1962) és Cs. Szabó László (1905—1984) „válságkutatók” reformgondolatait vázolta fel. Elmondta hogy Varga az intervenció gazdaságpolitikát kívánta előtérbe juttatni, Cs. Szabó gazdasági reformja pedig a nagy gazdasági érdekcsoportok hatalmának megtörését célozta.

A társadalomtörténeti előadások sorát két jellegében hasonló tanulmány ismertetése vezette be. *Lengyel György* a két világháború közötti magyar gazdasági elitéről, *Szakály Sándor*, a Hadtörténelmi Intézet munkatársa pedig ugyanezen időszak katonai elitjéről tájékoztatott újabb kutatási eredményei alapján.

Lengyel György a gazdasági elit tárgyalásának kapcsán az alábbi kérdésekkel foglalkozott: a) a zsidó gazdasági uralom tételével, b) az Erdei Ferenc-féle kettős társadalmi struktúra koncepciójával, és c) az 50 nagy család vezető szerepe a gazdaságban — tétellel. Míg az első tételt cáfolta — szerinte a zsidók aránya 1920 és 1944 között lecsökkent a multipozíciális eliten belül, a másik két koncepciónak árnyaltabb bemutatására hívta fel a figyelmet.

Szakály Sándor előadásában arról beszélt, hogy a magyar katonai elit témakörének kutatása során kb. 1200—1300 olyan személy származását (ezen belül családjának társadalmi és gazdasági helyzetét, születési helyét és valóságát) vizsgálta meg történeti és szociológiai szempontok szerint, akik rendfokozatuk vagy beosztásuk alapján befolyásolhatták a magyar királyi honvédség tevékenységét a két világháború közötti időszakban. Számos érdekes megállapítása közül csak egyet emelünk ki: a katonai vezetők családjának vagyoni helyzetét tekintve a kutatás során bizonyítást nyert, hogy csak 25%-uk rendelkezett némi anyagiakkal, a fennmaradó 75% csak a családfő fizetésére támaszkodhatott.

Szakály Sándor az előadása végén hangsúlyozta, hogy a magyar katonai elit tagjai tevékenységének mozgató rugóit nem a származásukban, hanem helyzetükben kell keresni, ennél fogva németbarátságuknak indító oka nem esetleges német származásuk, hanem az első világháborúban fennállt német-osztrák-magyar szövetség, a magyar revíziós törekvéseket — ha csak részben is — támogató német politika és a háborút lezáró trianoni békeszerződés igazságtalan intézkedései voltak.

Ezt követően *Kovács M. Mária* előadásában azt fejtegette, hogyan jelentkezett a zsidókérdés a két világháború közötti magyar orvosi és ügyvédi szervezetekben. Érdekesen derült ki, hogy a két értelmiségi réteg politikai magatartása mennyire eltért egymástól azonosnak tűnő viszonyok és behatások között. Míg az

orvostársadalomban erős volt a saját fajvédő szervezetek hatása és csökkent a zsidó orvosok száma, az ügyvédek felemelték szavukat az 1938-tól bevezetett zsidótörvények érvényesítése ellen és a köreikben alakult zsidóellenes szervezetek befolyása is elenyésző volt.

Vikol Katalin tanulmányában a magyar magán- és köztisztviselők életviszonyainak, politikai arculatának, a társadalmi struktúrában elfoglalt helyüknek és képzettségüknek társadalomtörténeti összehasonlítására vállalkozott. Fejtegetéseiből kiderült, hogy a két réteg főleg a származás és a társadalmi mobilitás szempontjából tért el egymástól és más téren is eléggé szignifikáns különbségek voltak köztük a magántisztviselők javára.

Szécsényi Mihály Budapest bűnözésének a két világháború közötti Magyarország területi kriminalitásában játszott szerepéről és a bűnözés szerkezetének változásairól beszélt. Az elmondottak összefoglalásaként az előadó megállapította, hogy Budapest kriminalitása a vidékéhez viszonyítva csak a gazdasági válság idején emelkedett magasabbra, valamint a főváros bűnözésében kimutathatók új típusú bűncselekmények is, például a csalás és a sikasztás.

Gyóni Gábor a — közvéleményben, de a tudományos életben is tévesen élő — munkáscsaládnagyságról tartott előadást. Cáfolta, hogy ezek a családok sokgyermekes családok voltak. Statisztikai adatok alapján kimutatta, hogy a legnagyobb családnagyság a bányászok és a közlekedési segédszemélyzet rétegében is csak 3—4 gyereket jelentett.

A fiatal kutatók konferenciájának második napján politikátörténeti és ideológiai előadásokra került sor.

A politikátörténeti értekezések sorát *Kövics Emma*, a KLTE oktatója nyitotta meg, „A Páneurópa-gondolat magyarországi visszhangja” című előadásával. *Kövics Emma* kifejtette, hogy az 1920-as évek magyar kormányai és a Páneurópa-terv, valamint a Nyugat-Európából jövő Európa-rendezési tervek között valóságos volt az ellentét. Nem jelentettek valódi alternatívát a magyar külpolitikában, mert mellőzték Trianon revízióját. A kevés magyarországi ellenzéki szervezet pedig — hatásos programja még nem lévén — nem foglalkozott érdemben a külföldről jövő rendezési tervekkel.

Barabás László, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola oktatója a Pángermán Szövetségben tömörült német mozgalom 1920-as években kialakult Magyarország-képéről tartott előadást. Kiemelten foglalkozott a Pángermán Szövetségnek a magyar békeszerződést és államformát érintő állásfoglalásával és ismertetette, hogy a szövetség milyen szerepet szánt a Magyarországon élő

német népcsoportnak. Mint elmondta, főleg akkor szorgalmazta a Pángermán Szövetség a magyar és német gazdasági és politikai kapcsolatok szorosabbra fűzését, mikor a Bethlen-kormány 1923-tól Olaszország felé kezdett orientálódni.

Balázs Ilona, a TTI ösztöndíjasa az ausztro-marxisták tevékenységének kapcsán két kérdés részletezésére tért ki: *a)* az osztrák szociáldemokraták segítségnyújtása az emigráns magyar munkásmozgalomnak a Tanácsköztársaság bukása után, *b)* az osztrák és magyar szociáldemokraták kapcsolatai 1919—1934 között. Felolvasásából megtudhattuk, hogy a magyar szociáldemokraták az ún. Bethlen—Peyer-paktum megkötése után kerültek közelebb az ausztro-marxistákhoz. Az előadó ezenkívül elmondta, hogy az osztrák szociáldemokraták közvetítő szerepet vállaltak magyar elvtársaik és az európai szociáldemokraták kapcsolat-teremtésében.

M. Kiss Sándor előadásában azt fejtegette, mennyire igaz az az állítás, hogy a második világháború előtt vallott demokratikus eszmények és a háború alatti konkrét ellenállási tevékenységek egymással egyenesen arányosak. Ehhez, mintegy példaként, néhány jellemző mondattal bemutatta a magyar ellenállási mozgalom egyes csoportjait, köztük a Szent-Györgyi Albert-féle demokratikus csoportot, és az Alpári Imre illetve Nádas Endre nevével fémjelzett ellenállási csoportokat.

A politikatörténeti „kurzus” záró akkordjaként *Stark Tamás*, a TTI ösztöndíjasa ismertette kutatási eredményeit Magyarország második világháborús embervesztéséről. Elmondta, hogy főleg a magyar hadifogolyvesztés megvárosítása állítja nehéz és szinte megoldhatatlan feladat elé a kutatót. A 2. magyar hadsereg veszteségeit (elesett, eltűnt, hadifogoly) az előadó hozzávetőlegesen 120 000 főben állapította meg. A háború alatti teljes magyar embervesztésget 870—960 000 főre becsülte, mely számadat az eddigi végletes kutatási eredmények reális középértékének tekinthető.

A konferencia utolsó negyedében ideológia-történeti előadásokra került sor.

Elsőnek *Tőkézi László* vázolta fel Klebelsberg Kunó (1875—1932) kultuszminiszter kultúrpolitikai koncepcióját, különös tekintettel a magyar keresztény közepretek felemelése érdekében vallott eszméit. Az előadó kihangsúlyozta, hogy Klebelsberg programja egy új típusú uralkodó társadalmi osztály kiépítését célozta, amely csak a túlnépesedett magyar középosztály európai (főleg porosz és angolszász) mintákat követő, sok időt igénylő modernizációja révén alakítható ki.

B. Bernát István az 1928—30 között a fiatal magyar értelmiség vitafórumává váló Bartha Miklós Társaság szerepéről beszélt. Elmondta, hogy a társaságnak a közéletben és a politikában nem volt befolyása, de mint ideológiateremtő és a korszak problémáit — kiemelten a paraszti társadalom felemelkedési lehetőségeit — megvitató szintér jelentős szerepet játszott.

Ezt követően *Lengyel András* ismertette a Szegedi Fialatok mozgalmanak gazdasági, politikai és kultúrtörekvéseit és a népi mozgalomhoz fűződő viszonyát. Kifejtette, hogy ennek a prenépies csoportnak — melyet a népi írók 1932-ben már „harcostársnak” tekintettek — a gondolat- és eszmerendszere több pontban hasonló volt az 1930-as évek elejétől megújuló népi mozgaloméhoz. Mindkettőre jellemző a parasztság nyomora feletti szociális érzékenység, a Duma-menti népek összefogása szükségességének felismerése és a kapitalista társadalomnak és az urbanizmusnak, mint a közösségi életet felbontó atomizáló rendszernek az elutasítása.

Kerekgyártó Béla a polgári radikális Csécsy Imre (1893—1961) 1941—43-ban írt *Világos pillanat* című könyvének elméleti rekonstrukciójára vállalkozott. Az előadás során betekintést kaphattunk Csécsynek — a Huszadik Század című folyóirat szerkesztőjének — eszmerendszeréről.

Majd — megszakítva kissé az ideológiai jellegű előadások sorát — *Szőcs Gábor* értekezésében egy, a két világháború közti budapesti munkáskerület mikroanalízise során felmerült módszertani problémákat sorolta fel.

Végül *Kovács I. Gábor* szociológus, „Paraszti műveltség a kalendárium-irodalom tükrében” című előadása zárta a kétnapos konferenciát. Az előadó beszámolt arról, hogy az első világháborút követően az 1920—1930-as években főleg a kisgazda- és agrárius szervezetek kalendáriumainak és a vallásos jellegű naptáraknak növekedett meg az előfizetése. Ezenkívül kifejtette, hogy ezekben a kalendáriumokban közölt cikkek, ismertetések mintegy ösztönzői voltak a megszülető igényeknek.

Az egyes előadásblokkok után vitáknak is helyet adtak — melyek során az előadók jobban kifejtették mondanivalójukat. A gazdaságtörténeti előadások vitáját Ránki György, a társadalomtörténetiét L. Nagy Zsuzsa, a politikatörténetiét Hajdú Tibor, az ideológia-történetiét Lackó Miklós vezette. A viták során a vitavezetőkön kívül hozzászóltak még: Pach Zsigmond Pál, Romsics Ignác és Szabó Miklós.